

ADANA BİR NUMARALI SERİYE SİCİL DEFTERİ ÜZERİNE ARAŞTIRMA

Hazırlayan: Kamil Şahin
İlahiyatçı Araştırmacı
ANKARA

Arşivler, milletlerin hafızası gibidir. Arşivlerini kaybeden milletler, hafızasını kaybetmiş insanlar gibidir. Bu sebeple dünyanın en organize, teçhizatlı ve en sağlam imparatorluklarını kuran Müslümanlar, Türkler, bilhassa Osmanlı döneminden kalma geniş bir arşiv belgelerine sahiptir. İşte bu arşiv belgelerinden birisi de Şer'îye Sicilleridir.

Şer'îye Sicilleri, herbiri din, hukuk, ekonomi ve sosyolojik açıdan çok önemli tarihi ve kültürel birinci derecede vesikalardır. Bu özelliği sebebiyle şer'îye sicilleri, yazılı hukuk kültürümüzün yüksek anıtları olmuşlardır.

a. Tarifi:

Şer'îye Sicilleri, şer'îye mahkemelerinin tarih sırasıyla tutulan kayıtlarına verilen addır. Bu mahkemelere bakan kadılar, görevleri gereği kendilerine gelen hüküm ve fermanları ve bunlara verilen cevapları, gördükleri çeşitli davalar hakkında, vermiş oldukları hükümleri bu deftere kaydederlerdi. Kadıların "Sicil" denilen birer defter tutmaları kanun gereği idi. Ayrıca her kaza, sancak ve vilayet için ayrı bir şer'îye sicili tutulurdu.

b. Önemi:

Şer'îye sicilleri, atalarımızın dince, hukukça servetçe, vakıfa, hayat seviyesi ve insan münasebetleri bakımından varlıklarını ortaya koyan en önemli tarihi vesikalarımızdır. Şer'îye sicilleri tetkik edildiği zaman, bunlarda yer alan tarihi belgeler sayesinde Osmanlı tarihi, vakıf müesseseleri, belediyecilik hizmetleri, gayri müslimlerin durumu gibi konularda, Osmanlı tarihi ve kültürü daha iyi anlaşılabilir olacaktır.

Şer'îye sicilleri, kültür tarihimiz ve folklorumuz için, gününde yazılmış olmaları sebebiyle de, en önemli tarihi kaynaklarımız arasında bulunmaktadır. Bu sicillerde çeşitli yer adları, deyimler, miras hukuku, gelenekler, aşiretlerin iskanları gibi konularda önemli bilgiler mevcuttur. (2) Bu değerli belge

ler, Osmanlı İmparatorluğunun karakteristik bir devresinde, bir kısmı doğrudan doğruya hükümdarların hüküm, ferman, tez-kere, berat, emirleri suretleri olmak, diğerleri de kadı sicilleri ve kayıtları bulunmak suretiyle orjinal ve çok değerli bir nitelik arz etmektedirler. (3)

Şer'iyeye sicilleri, bu gün tarihçilerin er çok kullandığı malzemeler arasındadır. Gene bu vesikalar gözden geçirilmeden doğru ve mazbut bir tarih yazılacağını kimse idda edemez (4). Şer'iyeye sicillerinin, kültür tarihimiz üzerinde çalışmak isteyenlere büyük bir kolaylık sağladığı ve bu suretle ilim alemine faydalı bir hizmette bulunduğu görüşündeyiz.

Biz de bu sebeble, Adana ilimizin tarihi, kültürü hakkında en eski ve en önemli bir kaynak hüviyetindeki "ADANA SERİYE SİCİLLERİ BİR NUMARALI DEFTERİ"ni incelemeyi uygun bulduk.

c. Adana Bir No.lu Şer'iyeye Sicil Defteri :

Adana vilayeti Şer'iyeye sicil defterleri Adana müzesinde bulunmaktadır. Tamamı 150 defterdir. Bu defterlerdeki vesika sayısı yaklaşık 5000-6000 kadardır. Vakfiye sayısı 566'dır. Bu defterler 1173/1759 yılında başlayıp 1904 yılına kadar olan bir zaman dilimini kapsamaktadır. (5)

Adana bir numaralı şer'iyeye sicil defteri ise; (1173-1174/1759-1760) yıllarını içine almaktadır. Bu defterin baştan iki yaprağı yırtılmıştır, ilk belgesi, adana-Akköprü mahallesinden "Yasef" isminde bin gayri müslimin, kendi istek ve arzusu ile Müslüman oluşu "ihtivası" hakkındadır. Aynı defterin son belgesi ise, 20 Zilkade 1174/23 Haziran 1761 tarihlidir, adana Durmuşfakih mahallesinden Mustafa Abidin isminde birisinin terekesiyle alakalı belgedir.

Biz 1759-1760 yıllarına ait bir numaralı defterin içindeki tarihi vesikaları; belediyeçilik hizmetleri ve bu tarihlerde meydana gelen önemli olayları, halk ve devlet münasebetleri, gayri müslimlerin durumu ve o devirlerdeki Adana'nın ekonomik yapısı gibi konularda, önemli gördüğümüz bir kaç tarihi belgeyi sunmak istiyoruz.

d. Belediyeçilik Hizmetleri:

1170/1756 yılında "Kamer caddesinde bulunan Çifte Han'ın kible tarafından, Dölek (Gülek) Boğazı'ndan, Akköprü

ve Ramazanoğlu Yaylası, Çifte Han ve Ulukışla arasındaki noktaya varıncaya kadar olan Köprülerin Adana'lı Hacı Ali isminde bir şahıs tarafından tamir ve tekmil edildiği" bildirilmektedir. Bu işlerin masrafı için de, otuz yük sekiz bin yedi yüz altmış akçe (yani 3 milyon sekizbin yediyüz altmış) akçe masraf edildiği kayıtlıdır. Buraya sarf edilen paranın ise gayri müslimlerden alınan cizye (para) dan karşılandığı açıklanmaktadır. (6)

Bu belge bize, gayri müslimlerden alınan cizye (para)lerin bu gibi yerlere sarfedilebileceğini göstermesi açısından önem taşımaktadır.

e. Diyet ile İlgili Hukuki Bir Örnek:

1170/1756 yılında Adana-Çınarlı mahallesinde, Mehmed oğlu Ama Ali'nin gözlerini tedavi etmeye çalışsan, İbrahim oğlu Ali Efendi'nin, gözlerini kör etmesi üzerine mahkemeye başvurmuştur. Davacı Mehmed oğlu Ali adana Şer'ie Mahkemesinde takrir-i kalam edip: " Adana-Kırıkhan mahallesinden İbrahim oğlu Ali Efndi, bundan bir sene önce iki gözümün şiddetli ağrması sonunda, her ikisini muayene ederken, İbrahim oğlu Ali, benim gözüme; içine yumurta akının da karıştırılmasıyla ilaç olur diyerek, ilaç yaptı. Ve ondan sonra da gözlerim kör oldu demiş ve gözlerinin diyanetini talep etmiştir.

Şer'ie mahkemesinde verilen kararda ise, doktora 10 kuruş ceza verilmiş ve araları da sulh edilmiştir (7). Hastanın, doktorun verdiği ilaçtan mı yoksa ilaçları yanlış kullanmasından mı? gözlerinin kör olduğu belli olmamaktadır. Bununla birlikte Osmanlı döneminde ehliyetli doktorların, her hangi bir kimse gibi cezalandırılmadıkları ve tıp ilminin geliştirilmesi için, cüz'i bir cezanın uygulanmasıyla yetinildiği, doktorların teorik bilgilerini uygulamaya koyabilmelerinin teşvik edildiği tesbit edilmektedir.

f. Osmanlıların Diğer Dinden Olanlara Karşı Davranışları:

Her gittikleri ülkeye adalet, eşitlik götüreren Müslüman-Türkler özellikle, Osmanlı döneminde yönetimleri altında bulur~p, müslüman olmayan gayri müslümlere karşı çok iyi davranmışlardır. Onların mal ve mülklerini kendi malları gibi korumuşlardır. Gayri müslimlerde belirli bir süre için yurt dışına giderken, ev eşyalarını ve ailesinin mücevheratını, müslüman-

lara teslim etmişler ve döndükleri zaman da bunları aynen teslim almışlardır.

Buna bir örnek olmak üzere, 17 Zilkade 1173 (1 Temmuz. 1760) tarihinde Adana'dan başka bir yere giden Anestas isimli bir gayri müslim defterde dökümü mevcut eşyalarını ve ailesinin mücevheratını, Adana'lı Veli Ağa isminde birisine teslim etmiş ve döndükten sonra da bunları eksiksiz almış ve Şer'îye defterine de imza etmiştir (8). Gene bu bu gayri müslimlerin mal-mülk alış satışlarından serbest olduklarını, Adana-Hızırilyas mahallesinde oturan Hıristiyan Ağvar'ın Kız Maryem bir ev alım satımından öğrenmiş bulunmaktayız (9). Bu konuda bir çok belgeler göstermek mümkündür (10).

Müslüman olmak isteyen gayri müslimler ise, hiç bir zorlayışla karşılaşmaksızın, kendi istek ve arusuyla müslüman olmuşlardır. Bunlara da iki örnek vermek istiyoruz. 17 Ramazan A173 (3 Mayıs 1760) tarihinde Adana-Kuruköprü mahallesinde oturan "Yasef" isminde birisi kendi istek ve arusuyla müslüman olmuştur (11). Gene aynı tarihlerde Tarsus'da "Milkon" isimli bir gayri müslim de "Ahmed" ismini alarak islamiyeti kabul etmiştir (12).

g. Yolların Emniyetinin Sağlanması: Adana vilayeti işlek bir yol üzerinde bulunması sebebiyle, 18. yüzyılda Adana ili Antakya arasında hacca gidip ge-lenve kervanların rahatlıkla seyahat edebilmeleri için, Harami adı verilen yol kesicilerden korunması maksadıyla çeşitli idari tedbirler alınmıştır. Bundan başka; her sene Mekke-i Mükerrreme'ye özel hediyeler götürülen-Surre alaylarının emniyetiyle alakalı gerekli tedbirlerin alınması için, Adana bölgesiyle ilgili çeşitli emir ve fermanlar çıkarılmıştır (13).h. Vergiler :

Adana bin numaralı Şer'îye Sicil defterlerinin önemli bir bölümünü, Adana'da vergilerin nasıl toplanıp, ilgililere nasıl teslim edileceğine ait emir ve fermanlar oluşturmaktadır. (14).

1. Fiyat tespiti:

Adana'da 1173/1759 senesinde ekmekçi esnafıyla (fırıncılarla) ilgili çeşitli düzenlemeler getirilmiştir (15). 1174/1760 yılında yiyecek içecek gibi zaruri gıda maddelerinin pahalıya satanlar hakkında, fiyatların yükselmesini önlemek için, fiat tespit edilerek Narh konmuştur (16). Bu da bize,

halkın zaruri ihtiyaç maddeleri konusunda, belediyenin fiat ayarlamış yapıp-yapamayacağı hakkında bilgi vermektedir. Aynı yıl önemli bir kara nakil vasıtası olarak kullanılan develerden, Tarsus için tanesi 300liradan deve alımı için emirname çıkarılmıştır (17). Gene Adana'da Seyhan ve Ceyhan ırmakları arasında kalan bölgenin, kışın otundan ve suyundan istifade edilmek maksadıyla "kışlak" olarak kullandığını görmekteyiz (18).

j. Vakıflar:

Adana ilimiz özellikle Ramazanoğulları'nın bıraktığı geniş bir tarihi ve kültürel mirasa sahiptir. Adana bir numaralı şer'iyeye sicil defterindeki kayıtlara göre, Ramazanoğulları Adana'da camii, medrese, hamam, han ve imaret gibi bir çok vakıflar bırakmışlardır. Biz sadece bu defterde isimleri geçen Ramazanoğulları'nın'a ait vakıflardan bir kaç tanesinin isimlerini vermek istiyoruz. Bu vakıflar şunlardır:

1. Ramazanoğlu Mehmed Paşa'nın yaptırdığı Atik Camii (19).
2. Ramazanoğlu Halil'in bina ettiği Camii Cedid (20).
- 24- Ramazanoğlu Halil Bey'in bina ettiği Medrese (21).
- 25- Ramazanoğlu Hüseyin Vakfından Yalu Hamamı (22).
- 26- Ramazanoğlu Elkafından "Yeni Han" (23).

Bu defterde daha birçok vakıfların isimleri geçmektedir. Ayrıca Adana'da 1759-1760 yıllarında bir kaçtane camii yeniden yapılmıştır (24).

k. Dini Hizmetler:

Adana'da Ramazan-ı Şerif gecelerinde imsak vakitlerini bilemeyen müslümanlara, imsak vaktini bildirmek için müezzinlerin geceleri minarelerde "yediser kere salat ü selam" okumaları hakkında Adana kadısına bir buyrultu gelmiştir (25). Ramazanoğlu Camii Cedidi'nde, görevlilerin, etrafı parmaklıklarla çevrili yüksek bir yere çıkarak, cemate imamın tedbirlerini duyurmak için de "mahfillik berati" çıkarılmıştır (26). Ayrıca imam hatiplerin ve müezzinlerin görev yaptıkları camilerde, caminin banileri (yaptıranları) hakkında hayır Duada bulmalarının vakfiyelerinde kayıtlı olduğu görmekteyiz (27).

1. Memur Tayin ve İbka'ları :

Adana bir numaralı Şer'iyeye sicil defterinin önemli bir -

bölümünü de, memur tayin ve ibka'ları teşkil etmektedir. Kelime olarak Ibka; kalmak, halini bozmayıp yerinde bırakmak gibi anlamlara gelmektedir (28). Osmanlı döneminde devlet memurlarının tayinleri sadece bir sene müddetle yapılırdı.

Memurlardan bu müddet bitmedin önce, hizmetleri beğenilenlerin yeniden bir sene daha yerlerinde bırakılmalarına "Ibka" denilirdi. "Mukarrer" denilen bu muamele, ya memurun müracaatı yahut Sadrazamın doğrudan doğruya tasvibi ile olurdu. Yerlerinde bırakılan memurların "Ibka" edildiklerine dair ferman, hüküm gönderilir ve bu fermanlara "Ibka Fermanı, Ibka Hükümü" denirdi (29).

Görevliler arasında kadı veya naiblerin azil ve nakilleri sırasında bazan şiirlere de rastlarız. Bunlardan en dikkat çekici olan ise, Adana'da Kadı ve Müderris Abacızada Mehmed Efendi'nin adana ve Muzafatı (bağlı bulunan yerlerin) mutasarrıfı iken görevinden alınması sırasında, görevden alınan bu zat 24 Ekim 1761 tarihinde Adana Şer'ie Sicil defterine şöyle bir şiir yazmıştır:

"Bu bağın bağbani İaneden çok murğ uçurmuştur.
Benim gibi hezar biçareyi konmuş göçürmüştür.
Şarab-ı ezeli içmekten kaçır sanma beni saki,
Değildir mansıb-ı dünya cihanda kimseye baki." (30)

Şer'ie Sicillerinde rastladığımız şiirlerin, şair yaratılışı bazı kadı veya naiblerin eserleri olarak, edebiyat tarihimiz içinde değer taşımış olabileceğini vurgulamak isteriz.

m. Sonuç:

Buraya kadar vermiş olduğumuz bilgiler sadece adana ilimize ait "bir numaralı Şer'ie Sicil defterindeki" belgelerden bir kaç tanesidir. Geriye 149 defter daha kalmaktadır. Bu defterlerde, Adana vilayetine ait nice kıymetli tarihi belgeler mevcuttur. Bu belgelerin de meydana çıkarılması durumunda, Adana ilimizle ilgili; kültür tarihimize, folklorumuza, edebiyat tarihimize, Osmanlı adaletine ait, çok kıymetli tarih hazinelerimizin gün ışığına çıkacağı muhakkaktır.

ADRES:

Şahin Kitabevi

Hacıbayram Cad:

No:12/c Tel:3242886

ANKARA

KAMİL ŞAHİN

NOT: Bu yazı 21-23 Kasım 1990 tarihinde Adana'da birinci Uluslararası Karacoğlan ve Çukurova Sempozyumuna tebliğ olarak hazırlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

- 1-Prof. Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı, T. T. K. 1965, s.109
- 27- Halit Ongan, Ankara'nın 1. numaralı Şer'iye Sicili, D. T. C. Fak. Yayını, Ankara 1958, s.12; Nail Tan, Folklor (Halk bilimi) Genel bilgiler, 2. bas. Halk Kültürü İst. 1988 s.48
- 28- Prof. Dr. Tayyip Gökbilgin, Kanuni Sultan Süleyman Devri Müesseseler ve Teşkilatına ışık tutan Bursa Şer'iye Sicil lerinden örnekler, İsmail Hakkı Uzunçarşılıya armağan, T. T. K. Ankara, 1976, s.91
- 4-Halit Ongan, Ankara 1. nolu Şer'iye Sicil defteri, 1958, s.3
- 29- Naci Kum, Adana Şer'iye mahkeme sicilleri üzerinde araştırmalar, 4. Türk Tarih Kongresi, 1948 T. T. Ankara 1952, s.362
- 30- Adana Şer'iye Sicili, Defter 1, s.98, belge.153 (Sayfa ve Belfe diye verilecektir.)
- 31- Sayfa. 18, Belge.263 (Fotokopi çekilmesi istenen belge)
- 32- Sayfa. 147, Belge. 56-57
- 33- Sayfa.35, Belge.233
- 10-Sayfa. 170, Belge.1, 2, 3; Sayfa 111, belge. 128
- 11-Sayfa. 170 belge.1, 2, 3
- 12-Sayfa.170. Belge.3
- 13-Sayfa. 50, belge.207; Sayfa.89, belge.163
- 34- Sayfa. 168, belge.8; Sayfa.167, belge.12
- 35- Sayfa. 169, belge.6
- 36- Sayfa.64, belge.197
- 37- Sayfa.72, belge.187
- 38- Sayfa.127, belge.95
- 39- Sayfa.100, belge.147
- 40- Sayfa.96, belge.156
- 41- Sayfa.124, belge.99
- 42- Sayfa. 88, belge. 165
- 43- Sayfa.100, belge.148

- 44- Sayfa.24, belge.109; s.40, b.224
45- Sayfa.167, belge.9
46- Sayfa.57., belge.209
47- Sayfa.43, belge. 220
48- Osman Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, M.E. B. 1971, C. 2, 12
29-a. g. e. s.12
30- Sayfa. 36, belge.231 (Fotokopisi istenen belge)
Kemal ŞAHİN